

Kirjallisuutta – Litteratur

Jykevä katsaus Pohjolan karttakuvaan

EHRENSVÄRD, ULLA (2006). *Pohjolan kartan historia – myyteistä todellisuuteen*. 375 s. John Nurminen säätö, Helsinki.

Digitaaliset tallennusmenetelmät ovat viime vuosina tuoneet uudenlaista karttatietoa laajalle yleisölle. Arkistoissa säilytettävien karttojen laajamittainen tutkiminen uuden tekniikan avulla muuttaa näkemystä historiallisista kartoista. Tilanne edellyttää maanmittareiden, historioitsijoiden, arkistoväen ja maantieteilijöiden menetelmien ja ajattelutapojen yhteen sovittamista. Tarvitaan myös luotettavaa tutkimuskirjallisuutta.

Perinteisesti karttatahistoriaa sivuavat teokset ovat esitelleet vanhojen karttojen kehitystä komein värikuvoin ja karttoja suppeasti kuvaillen ja arvioiden. Maanmittareiden ja maantieteilijöiden näkökulmista on myös julkaistu omat perusteoksensa, mutta karttatutkimuksen ja kartoituksen vaiheiden eri haarat yhdistävä julkaisu on näihin saakka puuttunut. Professori Ulla Ehrensvärdin teos on ilmestynyt tätä ajatellen parhaaseen mahdolliseen aikaan.

Teos yhdistää karttojen tekijät ja kustantajat kunkin aikakauden historialliseen tilanteeseen ja tekniseen kehitykseen. Ehrensvärd kuvailee Pohjolan karttakuvan rinnakaista kehitystä koko Skandinaviassa, Suomi mukaan luettuna. Kirjassa käydään alue alueelta, aikakausi aikakaudelta ja aihepiiri aihepiiriltä läpi Pohjolan kartan historia – otsikon mukaisesti myyteistä todellisuuteen. Ei liene sattumaa, että Ehrensvärd on rajannut kuvauksensa päättyämään 1700-luvun loppulle ja 1800-luvun alkuun. Ranskan vallankumouksen jälkeinen uusi valtiollinen tilanne oli käännekohta myös karttojen laatimisessa ja käyttämisessä.

Ruotsin valtakunnan maanmittauksen ja kartoittajien historia on kuvattu muita tarkemmin, mutta hyvän kuvan saa myös Tanskan kartoituksen ja karttakuvan vaiheista. Islannin ja Norjan kartoitus sekä maiden maantieteellisten erityispiirteiden vaatimat poikkeukselliset kartoitus-toimet ovat sen sijaan jääneet vähemmälle huomiolle. Pohjoisten merien purjehtijain laatimiin kuvauksiin sisältyi toki noidenkin seutujen karttatietoa.

Kirjallisuusluettelo kunkin kappaleen lopussa antaa vaikutelman laajasta ja tarkasta lähteiden käytöstä. Arkistolähteitä ei ole merkitty arkistoissa säilytettäviä karttoja lukuun ottamatta, vaikka muutamain paikoin näyttäisi muitakin asiakirjoja käytetyn. Tekstissä lähteisiin ei viitata yksityiskohtaisesti. Ratkaisu on luottavuuden kannalta hyvä, mutta joissakin kohdin viitteiden puuttuminen aiheuttaa aprikointia siitä, onko tekijä tehnyt omia johtopäätöksiä arkistolähteisiin pohjautuen vai ovatko päätelmät lähteiksi merkityistä teoksista.

Kronologisesti etenevä kerronta käsittelee pohjoismaisen karttatahistorian varhaisvaiheita 1400-luvulta 1600-luvulle laajoihin eurooppalaisiin tutkimuksiin tukeutuen. Kirjoittajan tiedot ovat poikkeuksellisen laajat. Koska

pääosa Suomen karttatahistoriasta on yhteistä muiden Pohjoismaiden kanssa, sisältää teos siitä moniin yksityiskohtiin havainnollisesti ulottuvan kuvauksen. Karttakuvan varhaisvaiheiden kuvaus havainnollistaa hyvin teoksen alaotsikkoa.

Kirjan 12 pääkappaleessa on 108 alalukua. Ehrensvärd on tuonut karttatahistorian piiriin useita aiemmin niukasti tunnettuja tai jopa tuntemattomia karttatyyppisiä, kuten sotatilanne-, linnoitus-, kaupunki-, kaivos-, viljelys- ja tiekarttoja sekä erilaisia purjehdusohjeita ja merikortteja. Useimmat ovat arkistoissa säilytettyjä käsin piirrettyjä ja laveerattuja uniikkikappaleita, joista ei ole arkiston ulkopuolelle juuri tietoja tihkunut. Ehrensvärdin työ näiden löytämisessä ja hyvien esimerkkien valitsemisessa on ollut kiitettävää.

Kirjassa korostuvat myös kunkin ajan historiallista taustaa vasten laaditut henkilöhistorialliset kuvaukset. Maanmittareiden, kaivertajien, julkaisijoiden ja kauppiaiden elämänvaiheet alleviivaavat henkilösuhteiden, tekniikan ja vaikutteiden virtojen lisäksi yksittäisten ihmisten ratkaisujen tärkeyttä tälläkin alalla.

Henkilöhistorioiden lisäksi perehdytään hallinnollisten järjestelyjen merkitykseen. Esimerkiksi pohjoismaisten maaudistusten syistä, olosuhteista ja toteutuksesta on laadittu havainnollinen osuus. Sarkajaan muutokset isonjaon mukaiseksi maanomistusjärjestelmäksi 1700-luvun loppupuolelta lähtien merkitsivät maanmittauksen ja karttojen laatimisen ulottumista kaikkialle Ruotsin valtakunnassa. Maanomistusolojen kehittämisenä oli oikeudenkäytön ja kouluopetuksen rinnalla tärkeä merkitys pohjoisten valtakuntien tiellä kohti oikeusvaltiota.

Myös Pohjoismaiden maantieteelliset olosuhteet korostuvat. Itämeri on aina ollut Pohjoismaiden sisämeri, Atlanti sen ulkokeri ja Pohjanmeri siltä väliltä. Tämä on pakottanut merien kartoittamiseen. Kappaleet, joissa kuvataan ponnisteluja yhä parempien purjehdusoppaiden hankkimiseksi, ovat mukaansatempaava lukukokemus. Luvuissa korostuu yksittäisten merenmittaajien ja merikortin piirtäjien merkitys. Kappale, jossa kuvataan venäläisten kiinnostusta Itämeren kartoitukseen myös omien rannikoitensa ulkopuolella muistuttaa tuon yhä elävän kiinnostuksen yli kolmesataavuotisesta perinteestä.

Ehrensvärdin kuvausten näkökulma on paljolti kartantekijän ja teknisten kehityspiirteiden näkökulma, mutta kartan tarkoituksiperiäkään hän ei ole sivuuttanut. Hän tuo hyvin esille varhaisten 1500-luvun karttojen tunnettuuden ja niiden informaation välittymisen Euroopassa. Maininnan olisi kuitenkin ansainnut se, että noiden varhaisten karttojen tieto saavutti vain hyvin pienen aatelisten, oppineiden ja vauraimpien kauppiaiden joukon. Pohjoisten maiden tunnettuuden vahvistuminen 1600-luvulla nimenomaan suurimittakaavaisten karttojen välityksellä on jäänyt kirjassa kovin vähälle huomiolle. Suomalaisten kannalta olisin toivonut, että Suomen tunnetuksi tuleminen vaiheissa mahdollisesti tärkein yksittäinen kartta,

Joan Blaeun *Magnvs Dvcatus Finlandiae* vuodelta 1662 olisi mahdutettu mukaan teokseen.

Kartan merkitystä toisenlaisena tiedonvälittäjänä kuvaa kappale, jossa esitellään 1600- ja 1700-lukujen kuparipiirroksina laajasti levinneitä sotatilanekarttoja eri puolilta pohjoista Eurooppaa. Itämeren takana ahkeaan sotineiden ruotsalaisten ja suomalaisten kotiväelle havainnolliset tilanekartat olivat tärkeitä. Kuvaukset taistelupaikoista, linnoituksista, sotatoimista, joukoista ja niiden huollosta välittyivät monenlaisin kuvauksin kotirintamalle. Ehrensä väreillä tarkasti myös karttoja laatineiden, usein joukkojen mukana kulkeneiden karttoittajien vaihteita. Rinnastus sotänäkökymien kuvaajien ja maastossa työskentelevien maanmittareiden välillä avaa kiinnostavia näköaloja kruunun velvollisuudesta valtiolliseen kartoitukseen. Emämaassa vireillä olevat kartoitustyöt saattoivat kärsiä suuresti, kun ammattitaitoiset kartantekijät oli komennettu sotatantereelle kuvailemaan voitollista sankaruutta.

Teoksen toimitustyö antaa luotettavan vaikutelman. Vähäiset kömmähdykset ovat lähinnä teknisiä, esimerkiksi Polybioksen teksti sivulla 23 on peilikuvana ja ylösalaisin. Jyhkeälle paperille painetun kirjan selkeä painoasu ja typografinen suunnittelu ansaitsevat myös kiitoksen. Suuri sivukoko mahdollistaa pikkutarkkojen karttojen tarkastelun.

Teoksen suomennos on pääosin sujuvaa ja luettavaa kieltä, mutta etenkin paikannimissä ja erikoissanastossa on hieman hutiloitu. Vaikeaa on toki kuvitella, että tekstin suomentaja olisi voinut hallita niin kartografista käsitteistöä, paikannimien kirjoitusmuotoja kuin koko Euroopan karttahaistoriaakaan. Hän olisi kuitenkin säästynyt monilta virheiltiltä, mikäli olisi käyttänyt apunaan paikannimi-luetteloita. Perehtyminen pohjoismaisten kuninkaiden

nimien vakiintuneisiin kirjoitustapoihin tai kartografian termistöön olisi sekini ollut eduksi.

Erikoisalaa hallitsevan oikolukijan apu olisi ollut muutenkin tarpeen. Harmillisen yleisiä virheitä ovat esimerkiksi saman paikannimen kirjoittaminen kahdella eri tavalla: *Kovda* ja *Kouta*, *Finnmarken* ja *Finnmark*. Saman paikannimen esiintyminen sekä alkuperäisessä että suomenkielisessä muodossa kiusaa myös. Melkein peräkkäisiltä sivuilta löytyvät esimerkiksi *Svalbard* ja *Huippuvuoret*. Jokin nimi on suomennettu itse, vaikka vakiintunutkin nimi olisi ollut käytettävissä. Esimerkiksi saksan kielen *Vorpommern* on *Vorpommeri* eikä yleisesti tunnetussa muodossa *Etu-Pommeri*. Muutamien paikannimien avulla olisi ollut paikoitellen hyvä auttaa lukijaa paremmin kartalle. Merikartassa (s. 280–281) Degerbystä ja Pellingistä Suursaareen ja Haapasaareen olisi voinut mainita, että Degerbyn kaupunki on sama kuin vähän myöhempi Loviisan kaupunki ja että kartan vasen reuna ulottuu Helsingin edustan saariin saakka. Myös muutama yleiskielen termit ovat saaneet virheellisiä tai outoja muotoja.

Näistä epätarkkuuksista huolimatta *Pohjolan kartan historia* on pysyvästi arvokas perusteos niin karttahaistorian tutkijoille kuin harrastajillekin. Kirjoittajan ohella on syytä kiittää teoksen syntymiseen ratkaisevasti vaikuttanutta John Nurmisen säätiön hallituksen puheenjohtajaa Juha Nurmista. Kartta- ja merihaistoriaan syvällisesti perehtynyt keräilijä ja tutkija on ohjannut johtamansa säätiön näyttely- ja julkaisutoimintaa kansallisesti ja kansainvälisestikin hyvin merkittäväälle tasolle.

ERKKI FREDRIKSON

Jyväskylä